

Karolina Wróbel-Kącka

ORCID 0000-0001-6812-6732

Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków

Językowo-kulturowy obraz ziemi bocheńskiej utrwalony w mikrotoponimii gminy Żegocina

Słowa kluczowe: toponimia, lingwistyka kulturowa, językowy obraz świata, nazwy miejscowe, nazwy terenowe, gwara

Keywords: toponyms, cultural linguistic, linguistic image of the world, place names, local names, dialect

Niniejszy artykuł jest próbą rekonstrukcji językowo-kulturowego obrazu świata ziemi bocheńskiej utrwalonego w toponimach gminy Żegocina. Analiza ta przeprowadzona zostanie w kontekście badań lingwistyki kulturowej, tj. według jednej z jej podstawowych kategorii, jaką jest JOS.

Definicję JOS-u rozumiem za Bartmińskim jako „zawartą w języku różnie zwerbalizowaną interpretację rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński 2006: 12). Sądy te mogą być rekonstruowane m.in. w oparciu o materiały gramatyczne czy leksykalne, a także utrwaloną w języku: wiedzę potoczną, przekonania oraz wierzenia (tamże). Kategoria ta jest ponadto ściśle związana z pojęciem konceptualizacji oraz kategoryzacji rzeczywistości. Język bowiem nie odtwarza i nie kreuje rzeczywistości, lecz ją interpretuje (Bartmiński 2007: 14).

Zgromadzone w niniejszym artykule nazwy będą zatem eksponować te cechy obiektu, które w momencie nominacji wydały się użytkownikowi istotne, wskazując przy tym, w jaki sposób mieszkańcy postrzegali i wartościowali otaczającą ich rzeczywistość (Tokarski 2001: 343)¹.

Mając na uwadze, że założenia lingwistyki kulturowej skoncentrowane są wokół badania relacji zachodzących między językiem a kulturą, należy zaznaczyć, że współcześnie powstaje bardzo wiele prac, które jako źródło wiedzy

¹ Badania JOS-u na gruncie polskim prowadzone były od końca lat 70. XX w. Praca nad językiem w tym ujęciu dokonywana była głównie przez językoznawców z dwóch ośrodków naukowych: lubelskiego (m.in. J. Bartmiński, R. Tokarski, A. Pajdzińska) oraz wrocławskiego (m.in. J. Anusiewicz, A. Dąbrowska, M. Fleischer), którzy rezultaty swoich badań prezentowali m.in. na łamach tzw. lubelskiej czerwonej serii, a także w czasopiśmie „Etnolingwistyka” oraz wrocławskiej serii „Język a Kultura”.

o świecie, traktują nazwy własne. Wymienić możemy tu między innymi publikacje dotyczące toponimii: Lech-Kirsten (2013), Jędrzejko (2000), Myszką (2006), Jelonek (2015, 2018); antroponimii: Skowronek (2013, 1997, 2001), Rudnicka-Fira (2007), Ziajka (2014) czy chrematonimii: Afeltowicz (2014), Rzetelska-Feleszko (2003), Młynarczyk (2015).

Wykorzystany na potrzeby niniejszego artykułu materiał toponimiczny, liczący 192 jednostki, zgromadzony został w latach 2015–2018 na podstawie rozmów z 60 najstarszymi mieszkańcami każdej z należących do gminy wsi². Dzięki pozyskanym informacjom, dotyczącym użycia oraz motywacji nazwo-twórczej mikrotoponimów możliwe było zrekonstruowanie, a także zinterpretowanie zawartego w nich językowo-kulturowego obrazu dawnej wsi oraz jej mieszkańców. Zanim jednak przejdę do analizy tych nazw, przybliżę kilka informacji na temat badanego regionu.

Żegocina usytuowana jest w województwie małopolskim, w powiecie bocheńskim. Położona jest w okolicy podgórskiej, pomiędzy Beskidem Wyspowym oraz Pogórzem Wiśnickim. Osada ta jest siedzibą gminy, obejmującej takie miejscowości: Łakta Górna, Rozdziele, Bytomsko oraz Bełdno (Sulimierski, Chlebowski, Walewski 1880: 141). Żegocina założona została najprawdopodobniej w XII wieku przez Wierzbiętę, za czasów panowania króla Bolesława Krzywoustego (Morawski 1906: 14), natomiast po raz pierwszy udokumentowano ją w roku 1293, jako *Poręba Żegota* bądź też *Wola Żegota*. Współcześnie powierzchnia gminy wynosi 35 km² i zamieszkiwana jest przez około 5 tys. mieszkańców. Dzięki licznym szlakom turystycznym posiada ona korzystne warunki dla pieszych wycieczek, zwłaszcza w paśmie Łopusz, Jeziernika oraz Kobyły (Wojnarski 1967: 51).

Obraz, jaki wyłania się ze zgromadzonych nazw, to przede wszystkim obraz wiejskiej przyrody, kultury, a także dawnych stosunków własnościowych.

Wiele spośród zgromadzonych toponimów reprezentuje kategorię nazw topograficznych, których znaczna część odnosi się do **ukształtowania oraz położenia obiektu**³, są to np. *Brzeg*⁴, gw. *Bżyk* od ap. *brzeg*; *Doliny*, gw. *Dol'iny* od ap. *dolina*; *Góry*, gw. *Gury* od ap. *góra*; *Nadole*, gw. *Nadole* od wyr. przyim. *na dole*; *Nagórze*, gw. *Naguże* od wyr. przyim. *na górze*; *Na Żbyrku*, gw. *Na Żbyrku* od wyr. przyim. *na żbyrku* od ap. *żbyrek*⁵ 'teren nierówny, pofałdowany'; *Nizowa*, gw. *Ń'izovo* od ap. *niz*; *Paryje*, gw. *Poryje* od ap. *paryja* 'zagłębienie terenu z wysokimi, stromymi brzegami'; *Przysłup*, gw. *Pšysup* od ap. *przysłup* 'miejsce na szczycie góry, przełęcz'; *Stroń*, gw. *Stroń* od ap. *strona* 'przeźszeń na krawędzi

² Część materiału językowego wykorzystana została w innym artykule: Wróbel 2019.

³ Klasyfikacja nazw, z niewielkimi modyfikacjami, przyjęta została za podziałem stworzonym przez H. Kurek (2002).

⁴ W artykule nie podaję znaczeń wyrazów powszechnie znanych. W przypadku gdy motywacja nazwy jest niejasna, umieszczam ją w przypisie.

⁵ Znaczenie podstaw motywujących przytaczam za *Słownikiem staropolskim, Słownikiem polszczyzny XVI w., Słownikiem języka polskiego* S. B. Lindego, *Słownikiem warszawskim, Słownikiem języka polskiego PWN*: <https://sjp.pwn.pl> [dostęp: 15.12.2019], a także *Słownikiem gwar polskich* J. Karłowicza.

czegoś'; *Wierzchowina*, gw. *Veškovína* od ap. *wierzchowina*; *Skrzydłówka*⁶, gw. *Skšyduufka* od ap. *skrzydło* 'jedna z części składowych większego przedmiotu, sprzętu, zwykle znajdująca się z boku, często ruchoma'; *Zapaść*, gw. *Zapość* od ap. *zapaść* 'stać się wklęsłym lub zagłębić się', jego **wielkości oraz kształtu** jak m.in.: *Na Bani*, gw. *Na Bańe* od wyr. przyim. *na banie*, ap. *bania* 'coś wypukłego, pękatego, wydętego, kulistego'; *Na Garbie*, gw. *Na Gorb'e* od wyr. przyim. *na garbie* od ap. *garb* 'wszelka wypukłość, wzniesienie, nierówność'; *Na Zakrętach*, gw. *Na Zokryntax* od wyr. przyim. *na zakrętach*, ap. *zakręt*; *Okrąg*, gw. *Źokronk* od ap. *okrąg*, a także jego **naturalnych właściwości** jak np.: *Glinki*, gw. *Gl'ink'i* od ap. *glinka*; *Kamienie*, gw. *Komeńe* od ap. *kamień*; *Moczary*, gw. *Mocary* od ap. *moczary*; *Na Bagnie*, gw. *Na Bogńe* od wyr. przyim. *na bagnie*, ap. *bagno*; *Na Uwrociu*, gw. *Na Uvroću* od wyr. przyim. *na uwrociu*, ap. *uwrocie* 'miejsce na skraju pola od drogi lub miejsce przy końcu bruzdy, gdzie oracz zawraca pług przy orce'; *Skąta*, gw. *Skoua* od ap. *skąta*; *Ugór*, gw. *Ugor* od ap. *ugór* 'pole nieuprawiane przez dłuższy czas'.

Powszechnie są również nazwy wskazujące na występującą na tym terenie **faunę i florę**, np.: *Brzeziny*, gw. *Bżyżyny* od ap. *brzezina*; *Bucze*, gw. *Buce* od ap. *buk*; *Chrusty*, gw. *Xrusty* od ap. *chrust* 'gąszcz, zarośla'; *Dąbry*, gw. *Dombry* od ap. *dąb*; *Jałowcowskie*, gw. *Źouofcofsk'e* od ap. *jałowiec*; *Kiciny*, gw. *K'iciny* od ap. *kicina* 'latorośl, różdżka z iglicami sosny, szpilki drzew iglastych'; *Knieje*, gw. *Kńeje* od ap. *knieja* 'wielki gęsty las'; *Kosówka*, gw. *Kosufka* od ap. *kosówka* 'kosodrzewina: zwarte zarośla utworzone przez te krzewy'; *Mały Lasek*⁷, gw. *Mouy Losek* od przym. *mały* i ap. *lasek*; *Paprocie*, gw. *Paproće* od ap. *paproć*; *Osice*, gw. *Źośice* od ap. *osika*; *Psiorki*, gw. *Pśork'i* ap. *psior* 'ostra trawa'; *Koniówka*, gw. *Końiufka* od ap. *koń*; *Szklarka*, gw. *Sklorka* od ap. *szklarka* 'zielona wałka o czterech przezroczystych skrzydłach'; *Wilczy Rynek*⁸, gw. *Źilcy Rynek* od przym. *wilczy* i ap. *rynek*; *Za Grabem*, gw. *Za Grobem* od wyr. przyim. *za grabem*, ap. *grab*; *Za Lipy*, gw. *Za L'ipy* od wyr. przyim. *za lipy*; *Lisówki*, gw. *L'isufk'i* od ap. *lis*; *Sikornice*, gw. *Śikornice* od ap. *sikora* oraz charakter występujących **wód powierzchniowych**: *Jeziernik*, gw. *Źeżernik* od ap. *jezioro*; *Potoki*, gw. *Potok'i* od ap. *potok*; *Rdzawki*, gw. *Rzofk'i* od ap. *rdzawka* 'woda rdzawa'; *Rzeczki*, gw. *Źyck'i* od ap. *rzeka*; *Stawiska*, gw. *Stońiska* od ap. *staw*.

Kolejną kategorię tworzą nazwy kulturowe, które dostarczają informacji na temat **rolniczego charakteru obiektu**, są to m.in. *Baranówka*, gw. *Boronufka* od ap. *baran*; *Buraczysko*, gw. *Burocysko* od ap. *burak*; *Ciupagówka*⁹, gw. *Ćupogufka* od ap. *ciupaga*; *Koziówka*, gw. *Koźiufka* od ap. *koza*; *Maliniska*, gw. *Malińiska* od ap. *malina*; *Na Ogród*, gw. *Na Źogrut* od wyr. przyim. *na ogród*; *Na Stodolczysku*, gw. *Na Stodolczysku* od wyr. przyim. *na stodolczysku*, ap. *stodoła*; *Oborzyska*, gw.

⁶ Nazwa zestawiona; została ona nadana najprawdopodobniej dlatego, że początkowo ziemie te stanowiły odrębną osadę, która z czasem została dołączona do wsi, tworząc jedną z jej bocznych części.

⁷ Nazwa zestawiona.

⁸ Nazwa została nadana najprawdopodobniej dlatego, że na terenie tym przebywały wilki.

⁹ Przed II wojną światową, znajdujące się na tym terenie drzewa, zostały wycięte, a następnie wykarczowane w celu pozyskania miejsca pod budowę domów i nowych pól uprawnych.

Uobożyska od ap. *obora* 'pomieszczenie dla bydła'; *Pasternik*, gw. *Posterník* od ap. *pasternik* 'teren przeznaczony do wypasu bydła'; *Pastwisko*, gw. *Paśvísko* od ap. *pastwisko*; *Sadek*, gw. *Sodek* od ap. *sad*; *Skotnica*, gw. *Skotńica* od ap. *skotnica* 'miejsce wypasu bydła', *Wygony*, gw. *Vygony* od ap. *wygon* 'wspólne pastwisko wiejskie', a także jego **funkcji użytkowych**¹⁰ jak np. *Cegielnia*, gw. *Cygelńa* od ap. *cegielnia*; *Folwark*, gw. *Folvork* od ap. *folwark* 'duże gospodarstwo rolne wraz z zabudowaniami'; *Karczma*, gw. *Korcma* od ap. *karczma*; *Kuźnia*, gw. *Kuźńa* od ap. *kuźnia*; *Kowalisko*, gw. *Kovol'isko* od ap. *kowal*; *Młynsko*, gw. *Młýjsko* od ap. *młyn*; *Ratusz*¹¹, gw. *Rotus* od ap. *ratusz* 'budynek będący siedzibą miejskich władz administracyjnych'; *Troc*, gw. *Troc* od ap. gwar. *troc* 'tartak'.

Nierzadko nazwy zawarte w tej grupie wskazują także na **pamiętkowy i okolicznościowy charakter obiektów**, jak np.: *Do Krzyża*, gw. *Do Kšyza* od wyr. przyim. *do krzyża*; *Gródek*, gw. *Gródek* od ap. *gród* 'miejsce obronne otoczone ostrokołem, rowem, wałem lub murami'; *Pustka*¹², gw. *Pustka* od ap. *pustka* 'obszar niezaludniony lub opuszczony przez ludzi'; *Węgry*, gw. *Vyngry* od n. miejs. *Węgry*¹³; *Zakazaniec*, gw. *Zokozańec* od ap. *zakaz* 'zarządzenie lub polecenie zabraniające czegoś'¹⁴. Kategorię tę tworzą ponadto nazwy określające **funkcje oraz dawne stosunki prawnowłasnościowe**¹⁵: *Dział*, gw. *Žoł* od ap. *dział* 'podział, dzielenie, rozdzielenie (szczególnie majątku)'; *Dzielnice*, gw. *Želńice* od ap. *dział*; *Granice*, gw. *Gronice* od ap. *granica* 'linia, pas rozdzielający dwa obszary'; *Ordynaria*¹⁶, gw. *Uordynarija* od ap. *ordynaria* 'część zarobków oficjalistów dworskich i robotników rolnych w dawnych majątkach ziemskich, wypłacana w naturze'; *Pańskie*, gw. *Pajsk'ie* od ap. *pański* 'będący własnością pana, należący do pana'; *Za Dworem*, gw. *Za Dvorem* od wyr. przyim. *za dworem*.

Wśród zebranych nazw dużą grupę tworzą nazwy dzierżawcze, które wskazują na: **nazwisko właściciela obiektu**¹⁷ np.: *Adamczyki*, gw. *Adomcyk'i* od n. os. *Adamczyk*; *Biedroniówka*, gw. *Bidrońiufka* od n. os. *Biedroń*; *Gryberówka*, gw. *Gryberufka* od n. os. *Gryber*; *Janickówka*, gw. *Janickufka* od n. os. *Janiczek*; *Kamionki*, gw. *Kamijonk'i* od n. os. *Kamionka*; *Kucki*, gw. *Kuck'i* od n. os. *Kuc*; *Madejówka*, gw. *Modejufka* od n. os. *Madej*; *Mleczków*, gw. *Mlyckuf* od n. os. *Mleczko*; *Na Cholocinym*,

¹⁰ W kategorii tej uwzględnione zostały wszelkie znajdujące się na danym terenie obiekty, pełniące funkcje gospodarcze, przemysłowe czy usługowe.

¹¹ W pobliżu nazywanego pola znajdował się ratusz.

¹² Jest to obszar, na którym dawniej w skutek epidemii cholery zmarli wszyscy mieszkańcy zamieszkujący ten teren.

¹³ W czasie I wojny światowej na terenie tym najprawdopodobniej stacjonowały wojska węgierskie.

¹⁴ W czasie II wojny światowej w lesie tym rozstrzelano Żydów, dlatego też mieszkający w jego pobliżu ludzie w obawie o swoje bezpieczeństwo, stworzyli zakaz, który uniemożliwił wejście na jego teren.

¹⁵ Przez kategorię tę rozumiem wszelkie regulowane prawnie bądź społecznie działania, np. dotyczące podziału ziem czy wyznaczania ich granic.

¹⁶ Teren wsi został tak nazwany dlatego, że zamieszkiwany był przez osoby, które otrzymywały w ramach swojej dworskiej pracy zapłatę w postaci ordynariów.

¹⁷ Nazwy te wskazują na właściciela obiektu. W podstawie nazwy znajduje się nazwisko, imię bądź przezwisko właściciela.

gw. na *Xoloćinym* od n. os. *Cholota*; Na *Ziębówkę*, gw. Na *Żymbufke* od n. os. *Zięba*; *Ogielówka*, gw. *Ųogielufka* od n. os. *Ogiela*; *Piechówka*, gw. *P'exufka* od n. os. *Piech*; *Repetówka*, gw. *Rypetufka* od n. os. *Repeta*; *Sutorowe*, gw. *Sutrove* od n. os. *Sutor*; *Za Walerem*, gw. *Za Volyrem* od n. os. *Waler*; *Szewczykówka*, gw. *Sefcykufka* od n. os. *Szewczyk*; *Wronówka*, gw. *Vronufka* od n. os. *Wrona*; jego **imię** np.: *Błaskówka*, gw. *Byoskufka* od n. os. *Błazej*; *Bernardówka*, gw. *Bernordufka* od n. os. *Bernard*; *Do Feliksa*, gw. *Do Fel'iksa* od n. os. *Feliks*; *Do Hunorki*, gw. *Do Xunork'i* od n. os. *Honorata*; *Do Kaźmirczaka*, gw. *Do Kaźmircoka* od n. os. *Kazimierz*; *Do Mateusiaka*, gw. *Do Mateusoka* od n. os. *Mateusz*; *Do Rudolfowej*, gw. *Do Rudolfowej* od n. os. *Rudolf*; *Do Smula*, gw. *Do Smula* od n. os. *Samuel*; *Do Tomsika*, gw. *Do Tomśika* od n. os. *Tomasz*; *Do Wilha*, gw. *Do Vilxa* od n. os. *Wilhelm*; *Jacusioki*, gw. *Jacuśok'i* od n. os. *Jacenty*; *Markowe*, gw. *Morkove* od n. os. *Marek*; *Łukaszówka*, gw. *Ųukosufka* od n. os. *Łukasz*; *Tomaszówka*, gw. *Tomosufka* od n. os. *Tomasz*; *U Brydy*, gw. *U Brydy* od n. os. *Brygida*; *U Neguski*, gw. *U Nyguski* od n. os. *Kunegunda*; *Wiktorówka*, gw. *Ųiktorufka* od n. os. *Wiktor*; *Witkówka*, gw. *Ųitkufka* od n. os. *Witek*; **przezwiśko**¹⁸ np.: *Golonkówka*, gw. *Golonkufka* od cz. *golić* 'oszukiwać, naciągać ludzi, pozbawiać ich pieniędzy'¹⁹; *Do Bogacza*, gw. *Do Bogoca* od ap. *bogacz* 'bogaty człowiek'; *Do Chmielnika*, gw. *Do Xmelnika*²⁰ od ap. *chmiel*; *Do Owieczki*²¹, gw. *Do Ųoveck'i* od ap. *owieczka*; *Do Prawego*²², gw. *Do Provygo* od czas. *prawować* pot. 'spierać się, kłócić'; *Kędziory*²³, gw. *Kynżory* od ap. *kędzior* 'włosy wijące się, ułożone, układające się w pukle, w loki'; *Kuce*²⁴, gw. *Kuce* od ap. *kuc* 'mały koń'; *Kulawiaki*²⁵, gw. *Kuloók'i* od ap. *kulawy*; *Za Pocieszka*²⁶, gw. *Za Poćeskom* od cz. *pocieszać* czy też **narodowość i pochodzenie** np.: *Cyganówka*, gw. *Cygonufka* od n. os. *Cygan* 'człowiek z koczowniczego plemienia indoeuropejskiego rozproszony w Europie i Azji'; *Do Żydów*, gw. *Do Żyduf* od n. os. *Żyd* 'człowiek narodowości żydowskiej'; *Góralówka*, gw. *Gurolufka* od n. os. *Góral* 'człowiek mieszkający, pochodzący z gór'.

Zawarty w toponimach JOS ukazuje przede wszystkim obraz wiejskiej natury, kultury, a także dawnych stosunków własnościowych mieszkańców.

Na podstawie nazw topograficznych możemy uznać, że był to teren podgórski, o dużym zalesieniu, niewielkiej ilości wód powierzchniowych, a także utrudniających uprawę na mało urodzajnych gruntach. Analizowane toponimy wskazują na występującą na tym terenie roślinność, w której dominowały:

¹⁸ Wszystkie wymienione tutaj przezwiśka poświadczane zostały przez mieszkańców wsi. Większość z nich funkcjonuje również obecnie.

¹⁹ Nazwa została nadana zapewne dlatego, że teren ten zamieszkiwany był przez osoby nieuczciwe, oszukujące się nawzajem.

²⁰ Człowiek ten zajmował się uprawą chmielu.

²¹ Człowiek ten hodował owce.

²² Nazwa wskazuje na człowieka kłótliwego, spierającego się z sąsiadami.

²³ Teren ten należał do człowieka, który miał kręcone włosy.

²⁴ Właściciel tego terenu hodował małe konie zwane kucami.

²⁵ Teren ten zamieszkiwany był przez rodzinę, której członkowie byli utykający.

²⁶ Nazwa nadana zapewne dlatego, że człowiek ten pocieszał ludzi.

brzozy, dęby, buki, lipy, graby, sosny, jałowce, paprocie, a także zwierzęta, np.: konie, lisy, wilki, sikory, szklarki²⁷. Wśród zgromadzonych w tej grupie nazw odnaleźć możemy ponadto informacje na temat naturalnych walorów ziemi, które sprzyjały bądź też utrudniały mieszkańcom jej uprawę. Rzeczywistość ta utrwalona została w nazwach typu: *Ugór, Żbyrek, Moczary, Ogród czy Sadek*.

Tak duża liczebność toponimów topograficznych niewątpliwie świadczy o roli, jaką w życiu ówczesnych osadników odgrywały przyroda oraz środowisko naturalne. Wyznaczające czas siewu oraz czas zbiorów, a także czas pracy oraz odpoczynku, odpowiadały bowiem za organizację codziennego życia mieszkańców, stając się przy tym jednym z najważniejszych aspektów ich życia (Jelonek 2018: 126). Warto także zaznaczyć, że nazwy mieszczące się w tej grupie charakteryzują się niezwykle trwałą żywotnością, dzięki czemu zawarty w nich opis rzeczywistości jest wciąż czytelny i zrozumiały.

Nazwy kulturowe z kolei ukazują obraz dawnej wsi, jako wsi rolniczej, w której dominuje silne przywiązanie oraz szacunek do uprawianej ziemi. Dowodzą tego liczne toponimy wskazujące na uprawę roślin, a także hodowlę zwierząt. Na podstawie zgromadzonych nazw geograficznych możemy wnioskować, że uprawiano tutaj: buraki, warzywa ogrodowe, drzewa owocowe, hodowano: kozy, barany, owce, konie, a także bydło rogate. Zgromadzone w tej grupie nazwy dostarczają przy tym informacji na temat samych mieszkańców. Informują o podejmowanych przez nich pracach rolniczych: wypas bydła, wyrąb lasu, uprawa ziemi (*Pasternik, Ciupagówka, Na Uwrociu*), a także wykonywanych zawodach: kowal, młynarz, karczmarz (*Kuźnia, Młyn, Karczma*). Obraz ten dopełniają ponadto nazwy, które odzwierciedlają związaną z tym terenem wojenną historię (*Gródek, Węgry, Zakazaniec*) oraz istotne dla mieszkańców wydarzenia, tj. przeszłe zarazy i epidemie (*Do Krzyża, Pustka*). W nazwach tych uwidacznia się ponadto element sakralny, tj. stawianie krzyży w miejscu upamiętnienia zmarłych w wyniku chorób bądź też poległych w czasie wojny, świadczący niewątpliwie o silnym przywiązaniu mieszkańców do wartości religijnych.

W nazwach dzierżawczych natomiast widoczna jest przynależność danego obiektu do jego właściciela, a co za tym idzie, jak wskazuje Jelonek, „dążenie do wyeksponowania swojej roli w przestrzeni społecznej” przez mieszkańców (Jelonek 2018: 224). Nie sposób nie dostrzec także, że w przeważającej części nazw posesyjnych podstawę stanowią nazwiska, imiona oraz przezwiska męskie, świadczące najpewniej o roli oraz pozycji mężczyzny w dawnej przestrzeni społecznej. Zgromadzone w tej grupie toponimy dzierżawcze oddają również dawne, wzajemne stosunki mieszkańców. Na przykładzie podstaw nazw dzierżawczych zaobserwować możemy bowiem obecność aspektów emocjonalnych oraz wartościujących wygląd (*Kędzior, Kulawiaki, Kuce*) czy postawę człowieka (*Golonkówka, Do Prawego, Za Pocięszką*).

Odnotowane nazwy geograficzne zapisane zgodnie z wymową mieszkańców, przekonują ponadto o wciąż trwałej na tym terenie gwarze, a także o szacunku,

²⁷ Dokumentacja historyczna potwierdza, że nazwa ta nie odnosi się do istniejącej niegdyś osady.

jaki żywią wobec niej osadnicy. Informatorzy, których wiek mieścił się między 50 a 90 rokiem życia, posługiwali się dialektem typowym dla terenu małopolskiego, a w podawanych przez nich nazwach odnaleźć można głównie takie cechy języka, jak mazurzenie (*Mocary, Śefcykófka, Tomosófka*), samogłoski pochylone (*Do Błonioża, Życki*), labializacja (*Do Uóveck'i, Uobożyska*) czy zwężenia artykulacyjne (*Pajsk'ie, Muwijsko*)²⁸.

Wykaz skrótów

- ap. – appellativum
 wyr. przym. – wyrażenie przymikowe
 przym. – przymiotnik
 cz. – czasownik
 licz. – liczebnik
 n. – nazwa
 n. m. – nazwa miejscowa
 n. os. – nazwa osobowa

Bibliografia

- Afeltowicz B., 2014, *Kulturowe konteksty nazw szczecińskich przedszkoli publicznych*, [w:] *Kulturowe konteksty języka*, red. B. Afeltowicz i J. Ignatowicz-Skowrońska, Szczecin, s. 9–25.
- Anusiewicz J., 1995, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław.
- Anusiewicz J., Dąbrowska A., Fleischer M., 2000, *Językowy obraz świata i kultura: projekt koncepcji badawczej*, „Język a Kultura”, t. 13: *Językowy obraz świata*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Wrocław, s. 11–39.
- Bartmiński J., 2006, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, s. 76–88.
- Cieślakowa A., Czopek-Kopciuch B., (red.), *Toponimia i oronimia*, Kraków 2001.
- Gałkowski A., Gliwa R., (red.), 2015, *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze*, Łódź.
- Górniewicz H., 1983, *Nazwy terenowe i ich podział*, [w:] *Geografia nazewnicza*, red. K. Rymut, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 7–17.
- Grzelakowa E., 2002, *Toponim jako element językowego obrazu świata*, [w:] *Język polski. Współczesność. Historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin, s. 47–55.
- Jelonek T., 2015, *Językowo-kulturowy obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych elementami środowiska naturalnego oraz czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, [w:] *Żywa gwara. Rozważania o gwarach polskich na początku XXI wieku*, red. M. Pachowicz, Tarnów, s. 77–86.

²⁸ Trzeba jednak zaznaczyć, że mieszkańcy wsi posługujący się czystym dialektem małopolskim należą wyłącznie do najstarszej generacji, pozostali osadnicy są „bilingwistyczni”, tj. posługują się zarówno językiem literackim, jak i gwarowym, znacznej większości jednak znany jest jedynie język ogólny.

- Jelonek T., 2018, *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*, Kraków.
- Jędrzejko E., 2000, *Systemy onimiczne języków a językowy obraz świata. W stronę porównawczej onomastyki kulturowej*, „Onomastyka” XLV, s. 5–25.
- Kaleta Z., 1998, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków, s. 15–36.
- Kąś J., Kurek H., 2001, *Język wsi*, [w:] *Język polski*, red. S. Gajda, Opole, s. 440–459.
- Kurek H., 2002, *Językowy obraz Podkarpacia (na przykładzie mikrotoponimii Dukielszczyzny)*, [w:] *Rozmaitości językowe ofiarowane prof. dr. hab. Januszowi Strutyńskiemu z okazji Jego jubileuszu*, red. M. Skarżyński, M. Szpiczakowska, Kraków, s. 139–164.
- Lech-Kirstein D., 2013, *Śląskie nazwy geograficzne jako przedmiot badań lingwistyki kulturowej*, „Onomastica” LVII, s. 175–184.
- Maćkiewicz J., 2001, *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 47–55.
- Mazur J., 2001, *Dialekty*, [w:] *Język polski*, red. S. Gajda, Opole, s. 410–411.
- Młynarczyk E., 2015, *Terytorialna i kulturowa identyfikacja w krakowskich nazwach firmowych*, [w:] *Mikrotoponimia i mikrotoponimia w komunikacji i literaturze*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź, s. 193–203.
- Morawski Sz., 1906, *Arjanie polscy (z 8-ma rycinami)*, Lwów.
- Mrózek R., (red.), 1990, *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku*, Katowice.
- Myszka A., 2006, *Toponimia powiatu strzyżowskiego*, Rzeszów.
- Rudnicka-Fira E., 2007, *Najpopularniejsze imiona żeńskie w średniopolskich dokumentach krakowskich przejawem trwałości tradycji i kultury*, „Prace Filologiczne” LIII, Warszawa, s. 479–486.
- Rzetelska-Feleszko E., 2003, *Nazwy dzisiejszych sklepów i firm w aspekcie kulturowym*, [w:] *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, Warszawa, s. 189–191.
- Skowronek K., 1997, *Polskie nazwiska a kultura. Propozycja badań kognitywnych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LIII, s. 145–156.
- Skowronek K., 2001, *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*, Kraków.
- Skowronek K., 2013, *Imiona „wielkowiejskie” w latach 1995–2010 w perspektywie statystyczno-onomastycznej i społeczno-kulturowej*, „Onomastica” LVII, s. 95–127.
- Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., 1880, *Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. X, Warszawa.
- Szczepankowka I., 2011, *Semantyka i pragmatyka językowa: słownik podstawowych pojęć z zadaniami i literaturą przedmiotu*, Białystok, s. 65–76.
- Tokarski R., 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 343–349.
- Wojnarski J., 1967, *Wędrówki po ziemi bocheńskiej*, [w:] *Ziemia bocheńska*, red. K. Sz wajca, Kraków, s. 36–54.
- Wróbel K., 2019, *Toponimy gminy Żegocina jako przedmiot badań lingwistyki kulturowej*, „Rocznik Przemyski”, t. LV: *Literatura i język*, s. 19–29.

Ziajka B., 2014, *Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w przezwiskach i przydomkach (na przykładzie nieoficjalnych antroponimów mieszkańców Zagórza i wsi okolicznych w powiecie chrzanowskim)*, Kraków.

Zinken J., 2015, *Lubelska szkoła etnolingwistyczna a anglo-amerykańskie językoznawstwo kognitywne*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”, t. 27, s. 273–277.

Linguistically-cultural image of the Bochnia land preserved in the microtoponymy of the Żegocina commune in the Bochnia powiat

Abstract

The subject of the article is the reconstruction of the image of the Bochnia land based on the analysis of toponyms collected in the commune of Żegocina. Toponymic linguistic material was examined in the context of cultural linguistics, which allowed it to reflect the image of the former village and its inhabitants, as well as to indicate the characteristic dialectal features present in this area.